

Köpeczi Béla

Néhány gondolat Rákóczi államáról

Kétszázhetven esztendővel ezelőtt, itt Szécsényben tartották meg az első kuruc országgyűlést, és mondták ki a konföderációt, a rendek szövetségét, amellyel alkotmányos formát adtak a Habsburg-ellenes felkelésnek. A szabadságharc a feudális társadalom minden osztályára kiterjedt, vezetője azonban a kiváltságokkal rendelkező nemesség volt. Ha az új állam osztályjellegét akarjuk meghatározni, akkor ebből a tényből kell kiindulnunk: *feudális állam* volt, amely mindenekelőtt az uralkodó osztály érdekeit szolgálta. Mindjárt hozzá kell azonban tennünk, hogy miután a szabadságharc megkísérelte a különböző osztályok, népek és vallások érdekeit egyesíteni, az új állam a közös célokat is képviselte — ha osztályjellege miatt ezt csak korlátozottan is tudta tenni. Ez a kettősség jelentkezett az élet minden területén: a gazdaságpolitikában épp úgy, mint katonai, vagy politikai tevékenységében.

*

A forma szempontjából a feudális állam különböző *típusait* ismerjük, a rendi anarchiától a centralizált abszolút monarchiáig. Véleményünk szerint a kuruc állam nem képviseli „a tiszta rendiséget”, mint ahogy némelyek állítják, hanem inkább átmenetet jelent a decentralizált rendi állam és a központosított monarchia között. Ez az átmenetiség az erőviszonyokkal magyarázható, és kezdettől fogva belső feszültséget okoz, mint ahogy maga is feszültségek eredménye. Válságos pillanatokban a rendi anarchia elemei kerülnek előtérbe, a viszonylag nyugalmasabb periódusokban viszont a centralizált abszolutizmus lehetőségei mutatkoznak meg.

Az átmenetiség az ideiglenességgel is összefügg. Maga Rákóczi kívánja az ideiglenességet mégpedig két okból. Egyrészt 1707-ig nem dőlt el, hogy a nemesség kész-e kimondani a Habsburgok trónfosztását, tehát a Habsburgok elismerése sem kizárt, másrészt a külföldi királyjelölt dolga nem egykönnyen dönthető el. A királyválasztás kérdése már 1704 elején felmerült s XIV. Lajos egyenesen biztatja Rákóczit, hogy tegye fejére a magyar koronát. A fejedelem maga Miksa Emmánuel bajor választót szeretné látni a magyar trónon, amikor az elutasítja, gondol főleg 1706-ban II. Ágost lengyel király-

* A Szécsényben, 1975. nov. 22-én rendezett emlékülés vitaindítója. Ezt követik a hozzászólások.

ra, 1708-ban a porosz trónörökösre s a szabadságharc végén a cáre-
vicsre is.

*

A kuruc állam — átmenetisége és ideiglenessége ellenére — igye-
kezett a maga funkcióit a rendkívül nehéz, háborús körülmények
között is teljesíteni. Persze külön megvizsgálandó, hogy milyen ered-
ményeket ért el a különböző területeken. A hatalom gyakorlása
szempontjából két kérdésre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik
a központi hatalom és a vármegyék viszonya. A vármegyék a sza-
badságharc felemelő szakaszában segítették a központi hatalmat, fe-
szült helyzetekben viszont gátolták tevékenységét, sőt a Rákóczival
szemben álló ellenzék szervezőivé válhattak, amire példa Turóc vár-
megye esete.

Ellentmondásos a központi hatalom gyakorlása szempontjából a
hadiszervezet és annak vezetése is. Rákóczi nagy hadtestekre osz-
totta a katonaságot és azokat egy-egy főúri tábornok parancsnoksá-
ga alá rendelte. A főúri tábornokok viszont igyekeztek a számukra
kijelölt területen nagy hatalmat biztosítani a maguk számára, és
nem mindig hajtották végre Rákóczi utasításait.

Ezekkel a centrifugális erővel szállt szembe a központi appará-
tus, amely általános politikai, gazdasági és diplomáciai ügyekben —
megítélésünk szerint — eredményesen működött.

*

Rákóczi államával kapcsolatban gyakran hivatkoznak *külföldi
példákra*. Maga Bercsényi a szécsényi konföderáció kimondásakor
elsősorban a lengyel példát említi, de Csécsi naplójában szó van a
holland modellről, sőt némelyek a svájci szövetséget is szóba hoz-
zák. Maga Rákóczi hivatkozik a hazai hagyományokra és különö-
sen a Bocskay-felkelésre és annak szervezetére.

Véleményem szerint a lengyel konföderáció hatását nem szabad
túlbecsülni. Amikor Bercsényi Lengyelországból elküldi XIV. Lajos-
nak memorandumát, amelyben többek között leírja a magyarországi
állapotokat, a magyar alkotmányt megkülönbözteti a lengyeltől és
azt hangsúlyozza, hogy a magyarok nagyobb hatalmat adnak kirá-
lyaiknak, mint szomszédaik. Ez azt mutatja, hogy Bercsényi és a
nemesi közvélemény nagyobb jelentőséget tulajdonított a központi
hatalomnak, mint a lengyel szlachta.

E tekintetben érdekes Rákóczi összeütközése az erdélyi nemesség-
gel, amely az Apafi-féle hitlevelet akarja elfogadtatni a fejedelem-
mel, ő viszont a Rákócziét teszi magáévá, amely abszolútista törek-
véseket mutat fel. A többi példa inkább az idegen hatalom elleni
összefogásra hivatkozik s nincs konkrét kapcsolatban a magyar ál-
lamszervezettel.

*

A kuruc állam — a rövid idő alatt — nem tudott kibontakozni,
ezért jellegének megítélése szempontjából nem érdektelen, ha meg-

vizsgáljuk, hogy milyen államelméleti elképzelések éltek a kuruc vezetők körében. A leglényegesebbnek ebből a szempontból Rákóczi koncepcióját tartjuk, aki a szabadságharc idején, de később a bujdosásban is foglalkozott elméletileg is az állam kérdésével. A fejedelem Emlékirataiban hangsúlyozza, hogy a szécsényi országgyűlés őt lényegében szuverén hatalommal ruházta fel, és a szenátust csak tanácsadó szervként rendelte melléje. Ez a megjegyzés arra utal, hogy Rákóczi abszolút hatalmat akart gyakorolni, bár kezdettől fogva a vezetés gondjait megosztotta egy tanácsadó testülettel. Szécsény előtt az udvari tanáccsal, később a szenátussal.

Politikáját már kortársai is mind rendi, mind pedig abszolútista oldalról bírálják. Rendi oldalról ezt elsősorban Turóc vármegye fellépése jelzi, amely Rákóczi zsarnoki uralkodását, a nemesség kiváltságainak megsértését, sőt személyes érdekek keresését is szeméretlenül bírálja. Rákóczi udvarában tartózkodtak XIV. Lajos képviselői is, akik nem győzték bírálni a fejedelem engedékenységet, s különösen azt, hogy nem vonja felelősségre a parancsot nem teljesítő tábornokokat és tiszteket, hogy nem tart kellő fegyelmet a hadaknál, hogy nem érvényesíti a központi akaratot. Rákóczinak mindenekelőtt Bonnác márkijához a Lengyelországban tartózkodó francia követhez, és Montmejanhoz a varsói lazarista misszió főnökéhez intézett, 1708-ból kelt leveleiben a leghatározottabban tiltakozik ezek ellen a vádak ellen, és hangsúlyozza, egyrészt tekintetbe kell venni a hagyományokat és a helyi sajátosságokat, de bizonyos elveket is a hatalom gyakorlásában, így mindenekelőtt azt, hogy nem despotikus módon kell uralkodni, hanem a „haza atyjaként”. Jellemző, hogy 1707 után többször is visszatér az erdélyi fejedelmi beiktatás alkalmával kapott „pater Petrie” címre, mert azt jellemzőnek tartja hatalom-felfogása szempontjából.

A bujdosásban az *Értekezés a hatalomról* című munkájában fejti ki legösszefogóbban véleményét az állam kérdéséről. Eszménye az abszolút monarchia, XIV. Lajos állama, amelyet ő azonosít a keresztény, paternalis morálkódex szervezetével. A paternalis királyság gondolatát erősíti benne a magyar hagyomány, de nem a Verbóczyé, hanem I. István királyé, akinek Intelmeit teljes szövegükben idézi. Emellett hat rá a Fénelon által képviselt utópia is, amely a rendiség bizonyos elemeit akarja feltámasztani az abszolutizmus korlátozására, sőt humanizálására. Minderről másutt már szóltunk. Itt csak arra akarjuk felhívni a figyelmet, hogy ez a koncepció nem áll távol a felvilágosult abszolutizmus gondolkörétől. Természetesen a magyarországi körülmények nem voltak alkalmasak arra, hogy a XVIII. század elején a felvilágosult abszolutizmus elvei alapján alakuljon ki az állam, de hogy Rákóczi elképzelései nem tartoztak az utópiák birodalmába, azt bizonyítja, igaz később, a század második felében, II. József kísérlete.

Rákóczi államát mindenekelőtt tevékenysége alapján kell megítélnünk. Ez azt jelenti, hogy az eddiginél jobban kell ismernünk ennek az államnak a szervezetét és működését. Gazdasági, társadalmi, katonai vonatkozásban sok mindent feltártunk már, de még távolról sem tudjuk azt mondani, hogy pontos képünk lenne a kuruc állam szervező munkásságáról, hatékonyságáról és gyengeségéről.